

ÉRTÉKEINK MEGTAGADÁSA

BORDÁS GYÖZŐ

„ . . . Bizonyos, hogy nem lehet könnyű ösztönzést találni ott a végeken. Az irodalom összjáték, válasz és kérdés, és megint viszontválasz. A magányban, vagy bizonyos társtalanságban nehéz megőrizni az alkotókedvet. Ön, úgy lát-szik, erre képes ” – írta Márai Sándor Szirmai Károlynak 1956 áprilisában vigasztaló válaszként magányos írónk kesergésére, hogy intézményes könyvki-adás hiányában köteteit nem tudja megjelentetni, s ezért írni sem érdemes.

Sejtelmesen időszerűvé vált e baráti levélben megfogalmazott néhány gon-dolat, mert olyan fogalmakat tartalmaz, amelyek az elmúlt évtizedek folyamán kikoptak nyelvhasználatunkból, minthogy eltűntek azok a kulisszák, amelyek között valós lehetett a csengésük. De még visszajöhetnek. Mit ismerhetett a távolról üzenő író barát, Márai? Nyilván a két világháború közötti állapotokat, amikor az itteni magyarságnak egyetlen intézménye sem volt, még középisko-láinak zömét is becsukták, és csak a műkedvelésben megmutatkozó kultúrát engedélyezték. Kultúránk akkori szintjére kár szavakat pocsékolni, elég ha csak a körülményekre utalunk ezúttal, arra például, hogy még a falusi bál is úgy kezdődött, hogy előbb el kellett járni a királyi kólót, hogy aztán felcse-nküljön a valcer, és jöjjön a csárdás. És irodalmi rendezvényeken? Előbb állam-nyelven kellett lojalitástanúságot tenni, hogy aztán magyarul is elhangozhassék akár egy Petőfi-vers.

Ezeket az állapotokat örökli 1945 után e „vég”, s kultúránk lassan-lassan kezd csak intézményesedni, előbb napi- és hetilapjaival, majd színházával, ké-sőbb a rádióval, kiadóházával, nyelvi és irodalmi tanszékével, intézetével, lek-torátusaival, majd a televízióval. Közben persze fájdalmas visszaparancsolások is történnek, gondoljunk csak a rövid életű zombori és topolyai színházra, a pártpolitika megfogalmazta program nyomán az iskolák, majd a művelődési egyesületek összevonására, aminek egyenes következménye lett, hogy mára egész régiók maradtak anyanyelvi oktatás és művelődés híján. S mindezt kö-vette a hatvanas évek nyugati kivándorlási hulláma, a gyári munkásság ideoló-

giai beszűkültségének következtében, az aggasztó méretű asszimilálódásra való hajlam, s nem utolsósorban az egyház szerepének, hatáskörének korlátozása. Mind-mind fájdalmas nyomokat hagyva maga után, az egyébként is kisebbségben, tehát eleve hátrányos helyzetben levő magyarságban és a többi nemzeti kisebbségben is. S most minderre a háború, a behívók előli kényszerű menekvés, a létbizonytalanság elől való szökés, életszínvonalunk kétségbeejtő romlása.

Mindezt azért vetem ide talán megengedhetetlen vázlatossággal, hogy érzektessem, nincs szándékomban idealizálni a tegnapi és mai állapotokat, s még véletlenül sem kívánom retusálni művelődési életünk fényképét, de ugyanúgy nem fogadhatom el a montázsokat sem, amelyek főleg az utóbbi időben minden értéket tagadnak, minden értéket kétségbe vonnak, holott ma már nem egy szintetizáló irodalmi és művelődéstörténeti munkánk bizonyítja az ellenkezőjét.

A számonkérés idejét éljük, nem a számvetését vagy a számadását, ami minden bizonnyal hasznosabb és célravezetőbb volna, mert a felmérés pozitív és negatív tapasztalatai újabb utakat és lehetőségeket csillanthatnának föl, és újabb igényeket fogalmazhatnának meg.

A számonkérését, amely, mert csak a mások mulasztására összpontosít, önmagát eleve felmenti a számadás alól, s így zsákutcába vezet. S lehet-e, szabad-e számon kérni, ítélni mások munkájáról önkritika nélkül, önnön szerepvállalásunk kritikai vizsgálatának megkerülésével? Úgy vagyok ezzel a kérdéssel, mint az írói önéletírásokkal, amelyeknek fokmérője, hogy az író mennyire tudta megfesteni saját negatív portréját, mennyire tudott mélyre bukni saját kudarcainak fölhozásában.

Ezzel szemben tanúi lehetünk annak, hogy művelődési életünk éleslövészei most az érdekvédelmi (párt)szervezet sáncaiból pufogatnak, s immár nemcsak vaktöltényekkel. Az intézményeket és az értelmiséget vették elsősorban célba, a művelődési intézmények vezetőit, írókat, irodalomtörténészeket főbenjáró bűnük miatt, hogy esetleg aggályaik lehetnek a pártprogramban megfogalmazott hármason autonómia-konceptióval szemben. Mert szerintük megmaradásunk alfája és ómegája ez a kérdés, olyan evidencia, amelyről még csak vitát sem kell nyitni.

Szinte gyógyírként hat Markó Béla, a maga is költőből lett politikus nemrégii nyilatkozata, amelyben ezt mondja: „Az író akkor teszi a legjobbat a közösségének, ha lehetőleg minél épebben megőrzi saját egyéniségét, és kompromisszumok nélkül kimondja igazát, akár kemény kritikáról, akár bizarr különvéleményről legyen szó. A politikus nem tehet hasonlóképpen . . . A különbség a politikus és az író nyelvezetében is kimutatható. A politikus ritkán fogalmaz élesen és egyértelműen, mint az író. Ha így tesz, annak célja van. A politikus tele van talánokkal, megengedő vagy megszorító szerkezetekkel. Az író számára ez a bükkfanyelv maga a halál. Ha nekem kell így fogalmaznom, akkor az nekem fáj.”

Nos, úgy érzem, ezekkel a megengedő és megszorító szerkezetekkel van baj felénk manapság, ezért nem alakul ki párbeszéd, ezért marad mindenki a saját bástyái mögött. Elég felütni az elmúlt két-három év sok-sok „nemzetmentő” konferenciájának nyomtatásban is megjelent vitaanyagát, s bizonyosságot nyerünk, hogy érdekvédelmi szervezetünk szerint mindazok, akik nem keresztelkedtek újra keresztvizükben, hogy megtisztultan immár minden bűnűktől, makulátlan tisztasággal szolgálják az igaz célt, azok megmaradtak hatalombehódolóknak, pozicionáltaknak, volt kommunistáknak, vagy ha sohasem voltak párttagok, akkor rossz magyaroknak. Ergo: ma sem a nemzetük érdekeit szolgálják.

Nos, mit válaszolni erre? Csak azt, hogy akár felületes művelődéstörténeti vizsgálódás is kimutathatja, hogy éppen intézményrendszerünk kiépítésével és viszonylagos szilárdságával léptünk az elmúlt évtizedek során az addig viruló provincializmusból és dilettantizmusból előre a professzionalizmus felé. A lapkiadásban, a színházban, a könyvkiadásban, a rádiózásban, a televíziózásban és az oktatásban is.

Amikor ezeket a sorokat írom, éppen egy színházi könyvet szerkesztek. Az Újvidéki Színház húsz évének egyfajta almanachját. Fiatal az intézmény, de mérlege száztíz bemutató, egy tucatnyi vajdasági magyar ősbemutató, országos és nemzetközi színészi és rendezői díjak, az egyetemes magyar színjátszás szempontjából is jelentős produkciók egész sora. A *Play Strindberg*, vagy még inkább a Harag György rendezte Csehov-trilógia és mennyi-mennyi emlékezetes előadás és alakítás Romhányi Ibitől és Fejes Györgytől egészen a fiatal Magyar Attiláig. Egy életképes színház, mondom magamban, viszont amikor e színház sorsa forgott kockán, érdekvédelmi szervezetünk hallgatott. Mint ahogy hallgat annak láttán is, hogy napilapunk hetente csak kétszer jelenik meg immár, és némán nézi, hogy akadozva jelenik meg a *Jó Pajtás*, az idén még nem olvashattuk a *Képes Ifjúságot* . . . Joggal vetődik fel a kérdés, milyen érdekvédelmi szervezet az, amely bizonyos önös érdekek miatt ma gyermekeket megfosztaná lapjától, nem áll ki napilapom mellé, holott titkon (vagy már nem is?) alapítójogot követel kiadóházunk egésze fölött.

Az a kizárólagosság, amelyet a pluralista gondolkodásmód örve alatt gyakorol, talán még ennél is veszélyesebb. Mint mondtam, nem folytató párbeszédet, de feladatokat ró intézményekre, értelmiségiekre, számon kér, s szinte kötelező érvényűvé teszi számára a társadalmi folyamatokban (értsd: politikájának érvényesítésében) való részvételt. Az értelmiség egy jelentős hányada mindedig hallgatással felelt, de tette és teszi a dolgát a legnehezebb körülmények közepette is. És részt vállal a társadalmi folyamatokkal azzal, hogy ír, regényt, verset, kritikát, előadásokat, órákat tart, eljár irodalmi estekre, játszik a színpadon, szerkeszt, tudományos projektumokon dolgozik . . . És meggyőződés, hogy szívósan dolgozik, mert úgy érzi, erre született. Leküzdvé azt a tudatot is, hogy „nem könnyű ösztönzést találni ott a végeken”.